

Kosmeda Tetiana. A Language Personality of Taras Shevchenko as the Reflection of the Ukrainian Language Development in the Middle of the XIXth Century: the Aspects of the Problem. The article focuses on the problematic items of the investigation of a language personality of Taras Shevchenko in the aspect of a linguistic personology, diarylogy, history of Ukrainian, its peculiarity, the formation of the stylistic system, the peculiarities of its functioning in the middle of the XIXth century. On the one hand, the fact is interpreted why T. Shevchenko wrote his diary in Russian that was not his native language, on the other hand – we reflect on the development of the Ukrainian stylistics in general, tracing the a direct link with the facts mentioned. The phenomenon of Taras Shevchenko is the reflection of the specificity of the Ukrainian language functioning in the middle of the XIXth century taking into account the socio-linguistic factors as well as the formation of the stylistic system in general.

Key words: language personality, linguistic personology, diarylogy, history of Ukrainian, stylistics of Ukrainian.

УДК : 811.161. (477.41 - /.44)

Ганна Краєвська

КОМПОЗИТИ В ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКИ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ)

Стаття присвячена вивченню способів творення композитів у центральноподільських говірках. Матеріалом вивчення є композити, що функціонують у лексиці деревообробки, ковальства, каменярства та плетіння, – це 95 лексем (близько 3 % усієї зафіксованої лексики). Встановлено, що найбільше композитів представлено в термінології деревообробних ремесел у складі лексико-семантичної групи «Вироби, деталі, конструкції». З'ясовано, що найпродуктивнішим способом є основоскладання, а саме сполучення іменника та дієслова. Менш продуктивними в говірках виявилися словоскладання та контамінація. Не вдалося зафіксувати в межах аналізованої лексики композитів, утворених способом редуплікації та аббревіації. Дослідження показало, що, порівняно з діалектною лексикою в цілому, у народній виробничій термінології відсоток композитів більший.

Ключові слова: центральноподільські говірки, лексика народних ремесел, композити, способи творення композитів.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Традиційні види народних ремесел як вияв матеріальної культури українців постійно привертають увагу дослідників. Не є винятком мова народних ремесел, вивченню якої присвячено чимало праць науковців. Неодноразово зацікавлював дослідників і словотвірний аспект діалектної лексики.

Аналізу особливостей словотвору на діалектному рівні присвячено чимало праць. Й. О. Дзендзелівський описував словотворення говірок Нижнього Подністров'я [3], В. В. Німчук – закарпатських говірок [6], З. С. Сікорська вивчала особливості словотворення українських говорів південно-східного мовного пограниччя [7], Я. В. Закревська – південно-західного ареалу [4], Г. Л. Аркушин – поліських говірок [1].

Однак до сьогодні не був об'єктом дослідження словотвірний аспект лексики ремесел, зокрема центральноподільських говірок, тому нашу розвідку присвячено вивченню однієї з актуальних проблем словотвору – особливостей творення композитів.

Джерельною базою слугує лексика традиційних народних ремесел центральноподільських говірок, а саме: деревообробки, ковальства, каменярства та плетіння, що її авторка протягом 2006-2009 рр.

Метою розвідки є дослідження особливостей творення композитів у центральноподільських говірках, з'ясування, у якій з аналізованих груп лексики їх представлено найбільше, у якій ЛСГ (лексико-семантичній групі) вони ширше функціонують.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ми зафіксували 3221 лексему (іменники, прикметники, дієслова), 95 із яких – композити, що становить близько 3 % усієї лексики. Серед цих лексем 76 іменників – 2,2 % усієї лексики.

За підрахунками Г. Л. Аркушина, композитні іменники в говірках становлять 1,5-2 % усіх діалектних іменників [2, с. 125], тоді, як у літературній мові їх значно більше – 10 % [5, с. 67]. Це свідчить про те, що в термінології, хоча й народній, відсоток композитів більший, ніж в інших тематичних групах лексики чи діалектній лексиці загалом.

Серед зафіксованих у центральноподільських говірках композитів найбільшу групу становлять слова, утворені способом основоскладання.

Основоскладання. З-поміж інших способів словотворення цей спосіб представлений найширше. Більшість композитів утворилось на основі підрядних зв'язків.

1. Композити зі сполучення прикметника та іменника.

Для творення більшості композитів використано інтерфікс *о*: *доўго т'ол* (36) 'брусок, що сполучає передок та задок воза', *криво шип* (19) 'ручний інструмент для свердління деревини', *кругло губц'і* (30, 32) 'інструмент для утримування поковок круглого перерізу', *пиломатер'і ал* (1, 5, 6, 32, 37, 60) 'пиломатеріал', *пило рама* (2-4, 5, 8-26, 28-33, 37-41, 43-66), *п'іло рама* (39, 40, 49, 66) 'місце, де здійснюють розпилювання колоди на дошки механічним способом', *вербо л'із* (52, 59, 63), *вербо лоз* (55, 58) 'плетена огорожа з тонких гілок'.

Нульовий інтерфікс має лексема *бурма шина* (52, 30, 49) 'механізм для утворення отворів у камені'.

Композити *п'іло рамичик* (35), *пило рамичик* (4, 12, 14, 15, 37, 55) – це суфіксальні утворення від лексеми *пило рама* (за допомогою суфікса *-щик*).

2. Деривати зі сполучення іменника та дієслова. *Ваго воз* (35) 'віз для перевезення великих вантажів', *водо в'із* (4), *водо воз* (5, 8, 30), *водо воска* (14, 17, 38, 52) 'віз для перевезення води', *ўторо р'ез* (49) 'інструмент для прорізування уторів', *гвоздо д'ор* (1, 4-6, 8-15, 17, 19, 21-24, 27, 28, 30-33, 35, 37-42, 44, 46-56, 58, 59, 61-66), *гвоз'д'о д'ор* (3, 20, 28, 43, 60), *гвоздо д'ор* (36), *ц'вахос мик* (25), 'інструмент для виймання цвяхів з деревини', *дрово руб* (2, 11, 25, 26, 38, 39, 44, 50, 53-55, 61, 62, 66), *дровоу руб* (21), *дрово с'ек* (7, 10, 18, 28, 32-34, 40, 45-47, 52, 59, 63), *л'ісо руб* (22), *с'ічко руб* (36) 'дроворуб', *зубороз водний* (46) 'пристрій, яким розводять зуби в пилці', *камено лом* (23, 40), *кам'іно лом* (3, 9, 15, 41, 47, 51, 54), *камн'а лом* (25), *камено ломичик* (7), *кам'іно бої* (57) 'майстер, який добуває камінь', *камено ломн'а* (7, 51), *камне ломн'а* (41), *кам'іно ломн'а* (3, 8, 23, 26, 31) 'місце, де добувають камінь', *кам'іно б'їйка* (55) 'механізм для подрібнення каменю', *кам'іно т'ос* (3, 8, 12, 13, 26, 27, 48, 49), 'майстер, що виготовляє вироби з каміння (пам'ятники тощо)', *кам'іно тесне ремесло* (3) 'ремесло, що полягає у виготовленні виробів з каменю', *камнедро б'їлка* (34) 'механізм для подрібнення каменю', *ко ливор'іт* (45), *ко ливорот* (25, 26, 29, 30, 44, 48, 49, 53, 55, 62, 63, 65), *ко ливорот'* (20), *коливо рот* (46), *ко ливороток* (60), *коловорит'* (64), *колово рот* (1, 3-18, 20-24, 27, 28, 31-35, 37, 38, 40-43, 46-47, 50-

52, 54, 56-59, 61, 66) ‘ручний інструмент для свердління деревини’, *кошикоп л’от* (26), *кошоп лет* (10, 13, 62), *кошоп л’ім* (65), *кошоп л’от* (2), ‘майстер, що виготовляє плетені кошики’, *кошопле т’ін’а* (10, 13) ‘ремесло з виготовлення кошиків’, *крупо дертка* (2, 6, 22), *крупо дертка* (28) ‘дерев’яний пристрій для подрібнення зерна’, *л’ісо воз* (23) ‘віз для перевезення деревини’, *л’ісо пил’н’а* (20, 30) ‘місце, де здійснюють розпилювання колоди на дошки механічним способом’, *л’ітро мер* (57) ‘посудина для вимірювання об’єму речовин’, *лозоп л’от* (47) ‘майстер, який виготовляє плетені вироби з лози’, *лозопле т’ін’а* (11, 66) ‘ремесло, що полягає у виготовленні виробів із лози’, *мако гон* (1, 2, 4, 10, 13-15, 22-24, 27, 28, 30, 38, 51, 64), *мако г’ін* (3, 5-9, 11, 12, 16-21, 25, 26, 29, 31-37, 39, 50, 52-63, 65, 66) ‘макогін’, *масло боїка* (1, 2, 5, 9, 16, 17, 22, 29, 30, 31, 33-35, 37, 38, 44, 49, 51-56, 58-60, 63-65), *масло боїн’ік* (5) ‘дерев’яна посудина для збивання масла’.

Більшість таких композитів є словами з усіченим дієсловом та нульовим закінченням. Однак 16 слів – це суфіксально-складні утворення: *-н’а/-н’а*: *камєно ломн’а*, *камне ломн’а*, *кам’іно ломн’а*, *л’ісо пил’н’а*, *-ін’а*: *кошопле т’ін’а*; *-ок*: *ко ливороток*; *-к’а*: *крупо дертка*, *крупо дерка*, *масло боїка*, *кам’іно б’їка*; *-н’ік*: *масло боїн’ік*; *-ілк’а*: *камнедро б’їлка*; *-ичик*: *камєно ломичик*; *-н’и(е)*: *зубороз водний*, *кам’іно тєсне*.

У представлених лексемах переважає інтерфікс *о*, спорадично функціонують композити з інтерфіксами *а* (*камн’а лом*), *е* (*камнедро б’їлка*), *и* (*ко ливорот*’).

3. Деривати зі сполучення числівника та іменника.

Більшість таких композитів – це суфіксально-складні утворення:

-к’а: *двох рожка* (11) ‘сільськогосподарське знаряддя з дерев’яним держаком та природною розвилкою дерева надвоє’, *дво колка* (53), *двох конка* (3, 12, 37) ‘колісний дерев’яний транспорт для двох коней’, *одно колка* (53), *одно конка* (3, 12, 37) ‘колісний дерев’яний транспорт для одного коня’, *одно л’етка* (17, 25, 36) ‘однорічна лоза’; *-аст’-і/-ат’-і*: *двохполо вин’іст’і* (5), *двохст ворчат’і* (32, 35, 39) ‘двері з двох половин’, *-н’и(а, е)*: *одно годна ло за* (11, 27, 40, 51), *одно л’ет’н’а ло за* (66), *одно р’ічна ло за* (2, 8, 12, 18, 30, 37, 42, 44, 47, 58, 63), *одно р’ічна ло зина* (16, 23, 26, 31) ‘молода лоза (однорічна)’, *одно т’іл’ний кам’ін* (6) ‘великий суцільний камінь’, *одно к’ін’иї віз* (31) ‘віз на одного коня’, *односто рон’а к’лепка* (17) ‘вид клепки’, *чотириг’ран’иї про бої* (58) ‘сталевий стрижень, який

використовують для утворення отворів у підковах', *паро к'ін:уї в'із* (31) 'віз на двох коней, *оу-к-а: двухмет роўка* (2, 6, 22, 28) 'дерев'яний інструмент для вимірювання довжини'.

Зафіксовано композити, першою частиною яких є префіксоїд *полу-*: *по лудрабки* (7, 17, 24, 26, 60, 61, 65, 66), *по лудрапки* (54) 'повздожні бруски драбини, що є основою кріплення щаблів', *п'іук ругле доло то* (18, 19, 46, 47, 48), *полк ругле доло то* (28), *полук ругле доло то* (17, 20, 24, 33, 36, 50, 66) 'долото з півкруглою металевою частиною', *полук руглії н'іж* (1, 32, 38), 'інструмент для розчистки копит', *полук руглії ру банок* (50, 62) 'деревообробний інструмент у вигляді короткої дерев'яної колодки з широким лезом круглої форми'.

4. Деривати зі сполучення займенника та дієслова. Таких композитів небагато. Займенник *сам* поєднується з усіченою дієслівною основою чи віддієслівним іменником: *самоза кал* (3, 64), *самоза калка* (7, 24), *само кал* (2, 21, 25, 30, 33, 47, 62, 65) 'процес, під час якого метал нагрівають до певної температури, витримують за цієї температури та охолоджують на повітрі'.

5. Деривати зі сполучення прикметника та дієслова. У межах лексики традиційних народних ремесел удалося зафіксувати один такий композит: *твердос тойа ризо за* (41) 'вистріляний рогіз'.

6. Малопродуктивні утворення: *клинопо д'ібне* (19) 'гострий бік металевої частини сокири, топора, барди, колуна', *носо губц'і* (34) 'кліщі для утримування поковок круглого перерізу'.

Контамінація. У центральноподільських говірках зафіксовано кілька контамінаційних форм: *хала буда* (47) 'циганський віз із критим верхом', 'стара, німічна господарська споруда' (халупа + буда), *макло вошка* (22) 'дерев'яний предмет циліндричної форми для подрібнення чого-небудь методом товчення' (припускаємо: макогін + ложка).

У розвідці представлено 95 композитів (включно з варіантами) – це трохи менше 3 % усієї зафіксованої лексики. Найбільше композитів функціонує в межах термінології деревообробних ремесел – 58, плетіння – 18, каменярства – 12, ковальства – 7.

Найширше композити представлені в ЛСГ «Вироби, деталі, конструкції» – 28. ЛСГ «Інструменти» – 27 композитів, ЛСГ «Майстер» – 18 композитів, ЛСГ «Матеріал» – 10, ЛСГ «Місце» – 6, ЛСГ «Процес» – 3, ЛСГ «Ремесло» – 3 композити.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, серед композитів досліджуваної групи лексики найширше представлені слова, що утворені в результаті основоскладання, а саме деривати зі сполучення іменника та дієслова. Непродуктивними у говірках виявилися словоскладання, аббревіація, редуплікація (не вдалося зафіксувати жодної лексеми), контамінація (зафіксовано дві лексеми). Однак наше дослідження не є вичерпним, оскільки матеріалом аналізу була лише лексика традиційних народних ремесел. Вивчення композитів іншої тематичної групи чи центральноподільської лексики загалом зможе внести корективи у зроблені висновки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Західнополіські деривати із суфіксом -ок- (а) / Г. Л. Аркушин // Мовознавство. – 2001. – № 4. – С. 40-46.
2. Аркушин Г. Л. Композитні іменники в західнополіських говірках / Г. Л. Аркушин // Мовознавство : доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. – К., 2002. – С. 124-129.
3. Дзензелівський Й. О. Особливості словотвору українських говірок Нижнього Подністров'я / Й. О. Дзензелівський // Діалектологічний бюлетень. — К., 1953. – Вип. IV. – С. 37-51.
4. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1976. – 163 с.
5. Клименко Н. Ф. Як народжується слово / Н. Ф. Клименко. – К. : Рад. шк., 1991. – 287 с.
6. Нимчук В. В. Словообразование именных частей речи в закарпатских верхнеборжавских говорах : автореф. дис. ... канд. филол. наук. : спец. 10.02.01 / Нимчук Василий Васильевич ; АН УССР, Ин-т укр. языка. – К., 1962. – 18 с.
7. Сикорская З. С. Суффиксальное словообразование имен существительных в украинских говорах юго-восточного языкового пограничья (междуречье Айдара и Калитвы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 / Сикорская Зинаида Степановна; АН УССР, Ин-т языкознания. – К., 1972. – 28 с.

ПЕРЕЛІК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1. Громадське Літинський р-н. 2. Багринівці, Літинський р-н. 3. Лука-Барська, Барський р-н. 4. Жигалівка, Калинівський р-н. 5. Іванів, Калинівський р-н. 6. Кам'яногірка, Калинівський р-н. 7. Микулинці, Літинський р-н. 8. Майдан, Вінницький р-н. 9. Медвеже Вушко, Вінницький р-н. 10. Щітки, Вінницький р-н. 11. Котюжинці, Калинівський р-н. 12. Брицьке, Липовецький р-н. 13. Писарівка, Вінницький р-н. 14. Обідне, Немирівський р-н. 15. Вербівка, Липовецький р-н. 16. Скала, Оратівський р-н. 17. Лопатинка, Оратівський р-н.

18. Комарівка, Барський р-н. 19. Журавлівка, Барський р-н. 20. Котюжани, Муровано-Куриловецький р-н. 21. Вербовець, Муровано-Куриловецький р-н. 22. Біляківці, Жмеринський р-н. 23. Потоки, Жмеринський р-н. 24. Кам'яногірка, Жмеринський р-н. 25. Кукавка, Могилів-Подільський р-н. 26. Хоменки, Шаргородський р-н. 27. Гнівань, Тиврівський р-н. 28. Пилява, Тиврівський р-н. 29. Мухівці, Немирівський р-н. 30. Рахни-Лісові, Шаргородський р-н. 31. Торків, Тульчинський р-н. 32. Дубовець, Немирівський р-н. 33. Чуків, Немирівський р-н. 34. Клебань, Тульчинський р-н. 35. Воловодівка, Немирівський р-н. 36. Василівка, Ілінецький р-н. 37. Красеньке, Ілінецький р-н. 38. Ометинці, Немирівський р-н. 39. Зяньківці, Немирівський р-н. 40. Кунка, Гайсинський р-н. 41. Бубнівка, Гайсинський р-н. 42. Гранів, Гайсинський р-н. 43. Кивачівка, Теплицький р-н. 44. Яришів, Могилів-Подільський р-н. 45. Гонтівка, Чернівецький р-н. 46. Буша, Ямпільський р-н. 47. Русава, Ямпільський р-н. 48. Саїнка, Чернівецький р-н. 49. Стіна, Томашпільський р-н. 50. Вільшанка, Крижопільський р-н. 51. Велика Кісниця, Ямпільський р-н. 52. Болган, Піщанський р-н. 53. Журавлівка, Тульчинський р-н. 54. Заболотне, Крижопільський р-н. 55. Капустяни, Тростянецький р-н. 56. Ободівка, Тростянецький р-н. 57. Гонорівка, Піщанський р-н. 58. Оляниця, Тростянецький р-н. 59. Тростянчик, Тростянецький р-н. 60. Баланівка, Бершадський р-н. 61. Червона Гребля, Чечельницький р-н. 62. Тартак, Чечельницький р-н. 63. Мала Мочулка, Теплицький р-н. 64. Пологи, Теплицький р-н. 65. Поташня, Бершадський р-н. 66. Димівка, Чечельницький р-н.

Краевская Анна. Композиты в центральноподольских говорах.

Статья посвящена изучению способов образования композитов в центральноподольских говорах. Материалом исследования послужили композиты, которые функционируют в составе лексики деревообработки, кузнечества, плетения, каменотесных ремесел. Установлено, что наибольшее количество композитов представлено в терминологии деревообработки (лексико-семантическая группа «Изделия, детали, конструкции»). Определено, что наиболее распространенным способом образования композитов является сложение основ, а именно имени существительного и глагола. Менее продуктивны в говорах такие способы, как словосложение, контаминация. Не зафиксированы в пределах анализируемой группы лексики композиты, образованные способом аббревиации и редупликации. Исследование показало, что в терминологии народных ремесел процент композитов больше, чем в диалектной лексике в целом.

Ключевые слова: центральноподольский говор, лексика народных ремесел, композиты, способы образования композитов.

Krayewska Hanna. The Composites of the Central Padilla Dialect.

This

article is devoted to studying ways of creating composites in Central Padilla dialect. Materials for the study are composites operating in vocabulary woodworking, blacksmithing, weaving and quarry work (95 worlds about 3 % of all fixed vocabulary). It has been found that most composites are presented in terms of

woodworking crafts in the lexical-semantic group «products, parts, construction». It has been determined that the most productive way is word-building (namely noun and verb). Compounding, contamination are less productive in dialects. We could find among the analyzed composites the one formed by the reduplication and abbreviation methods. The study has found that compared with the dialect vocabulary in general, the percentage of composites in national production terminology is larger.

Key words: Central Padilla dialect, vocabulary folk crafts, composites, methods of making composites.

УДК 811.161.2'27

Тетяна Левченко

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ЖАРГОННОЇ ЛЕКСИКИ В ГАЗЕТНО- ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

У статті проаналізовано функціонально-стилістичні вияви жаргонної лексики в ЗМІ на структурно-семантичному рівні; простежено способи входження жаргонної лексики до системи сучасної української мови.

Ключові слова: жаргонна лексика, мова преси, лексико-граматичні та функціонально-стилістичні вияви.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для мови українських засобів масової інформації початку ХХІ ст. характерне вживання жаргонної лексики, яку фахівці вважають одним із найдискусійніших явищ мовленнєвої культури. Думки дослідників з приводу цього феномену розходяться досить протилежно.

Мова сучасних газет характеризується підвищеною експресивністю. Експресивна функція мови набуває нових проявів у вживанні стилістично зниженої лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал.

Актуальність статті зумовлена загальною настановою сучасної лінгвістики вивчати мову періодики, зважаючи як на лінгвальні, так і екстралінгвальні фактори, а також недостатнім вивченням проблем, пов'язаних з функціонуванням сучасного жаргоновживання як номінативно-експресивного засобу в дискурсі друкованих засобів масової інформації.